

The background of the cover features a repeating pattern of stylized floral and vine motifs in a light brown color. Overlaid on this pattern is a faint illustration of a quill pen in an inkwell and a map of Ukraine. The map shows the geographical outline of the country with some internal regional divisions and labels in Cyrillic script.

Подорожі Україною

(1843-1844, 1845-1847)

Україна подорож Україною (1843-1844)

Живучи в Санкт-Петербурзі й навчаючись в Академії мистецтв, Тарас Шевченко дуже сумував за Україною і жив надією побувати на батьківщині, побачитися з рідними. Щоправда, була у Шевченка ще одна мрія — поїхати до Італії на малярські студії. Однак гонорар за продаж другого видання «Кобзаря» від книговидавця І. Лисенкова виявився замалим, тому цю мрію довелося облишити.

Діставши відпустку в Академії мистецтв і напруження для поїздки в Україну, 19 травня 1843 року Т. Шевченко виїхав із Санкт-Петербурга в супроводі Є. П. Грета та його сестри Людмили, вихованки Смольного інституту. Подорожні враження побачилися в російських повістях Шевченка («Музи» і «Княгиня»). В Україні поет пробув до кінця січня року, тобто менше дев'яти місяців, але за такий короткий термін зміг побувати у багатьох населених пунктах, ричних місцях та увічнити їх пензлем і словом.

Шляхами бачення Шевченка (1843-1844, 1845-1847)

Місяця перебування Т. Г. Шевченка (травень 1843 — січень 1844 рр.)

Катерина. 1842. Олія

Першою тривалою зупинкою поета в Україні стала Качанівка Борзнянського повіту (нині Ічнянського р-ну Чернігівської обл.), куди Шевченко прибув на запрошення Григорія Степановича Тарновського — малоросійського багатія-мецената, збирача української старовини. З Тарновським Тарас Григорович познайомився ще 1839 року, дещо малював на його замовлення. До Качанівки молодий художник привіз свою найбільшу картину «Катерина», яку поміщик погодився купити.

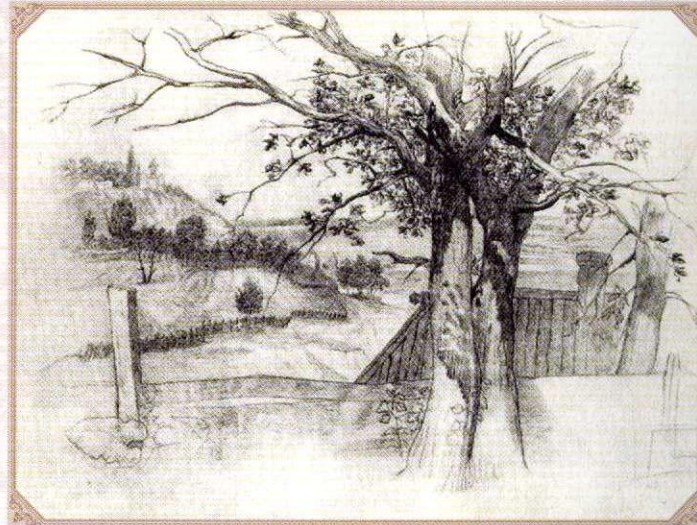
Г. С. Тарновський, побудувавши силами кріпаків розкішний палац (за проектом В. Растреллі) й насадивши величезний парк навколо озера, зробив свій маєток привабливим для тодішньої мистецької еліти, тим більше, що в палаці були велика бібліотека і картинна галерея. У різні часи тут побували М. Гоголь, С. Гулак-Артемовський, М. Максимович, Л. Жемчужников, М. Маркевич, В. Штернберг, В. Забіла, М. Костомаров та інші.

З Качанівки Тарас Шевченко виїхав до Києва. Їхав через Прилуки, Пирятин, Переяслав, Бровари і був у Києві вже у першій декаді червня 1843 року. Вперше у Києві Тарас побував, ще наймитуючи в о. Кошиця (а, можливо, і чумакуючи з батьком). Напевне, через Київ проїжджав він козачком пана Енгельгардта 1829 року по дорозі до Вільна (нині — м. Вільнюс, Литва).

У 1843 році Шевченко побачив уже інше місто. За 14 років Тарасової відсутності в Києві сталися значні зміни. Хоч місто тоді було невеликим (усього 80 тисяч жителів), але його впорядкування йшло швидкими темпами, прокладалися нові вулиці. Наприклад, район біля нового будинку університету («червоний корпус») тільки забудовувався, а у Хрещатому яру інколи стріляли качок.

Т. Шевченко оглянув історичні пам'ятки Києва, не раз милувався його краєвидами. З ним постійно

був альбом, початий ще в Петербурзі. Першим після петербурзьких малюнків йшов етюд олівцем «У Києві», на якому зображено берег Дніпра і кілька людських постатей. Намалював він також «Краєвид Києва» — Володимирську гірку — орієнтовно з того

Краєвид Києва. 1843. Олівець

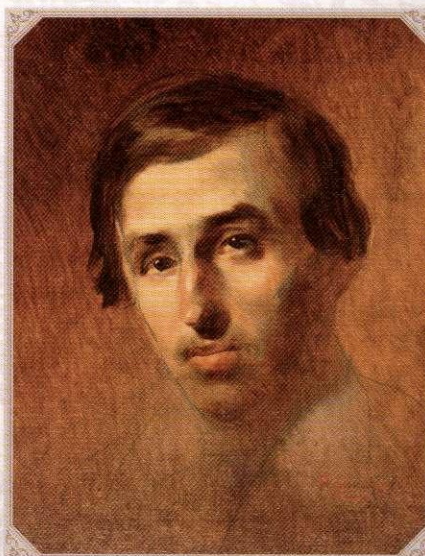

Дальні печери Києво-Печерської лаври. 1843. Олівець

місця, де тепер знаходиться філармонія. Оглядаючи Лавру, Шевченко зробив у альбомі начерк олівцем «Дальні печери Києво-Печерської лаври», а переїхавши на лівий берег Дніпра, теж олівцем намалював

лаврську дзвіницю та інші лаврські будівлі — «Київ з-за Дніпра». Також виконав графічний малюнок олівцем «Видубицький монастир», що ліг потім в основу одноіменного офорта.

На початку червня Шевченко познайомився з українським письменником, істориком, етнографом, критиком і перекладачем, а згодом і видавцем творів Шевченка,

Портрет П. Килия. 1843-1847. Олія

Пантелеймоном Кулішем, який тоді вчителював у Києві на Подолі й друкував історичну поему в дусі українських народних дум («Україна», 1843).

Разом вони здійснили подорож Дніпром, оглянули Межигірський монастир, історія якого тісно пов'язана із Запорозькою Січчю. Там колись доживали свій вік запорожці. За однією з версій, у Межигірському монастирі був похований Семен Палій, оспіваний Шевченком у поемі «Чернець».

*Іде чернець у Вишгород (Возьму соор'ясу
Я! Кі Не дивитись, УЩа піду поклони бити
Ща посидить на пригорі, < Ї Ме?жигор до Спаса.
УЩа хоч пожуритись. Ой Спасе наш Ойежигорсьцій,
Я я, брати-запороці, Чудотворний Спасе...*

Тарас Григорович виконав ескізи та начерки олівцем київських видів та архітектурних пам'яток, які згодом були гравійовані ним для альбому офортів «Живописная Украина» — своєрідної мистецької енциклопедії України, що вийшла друком у Петербурзі 1844 року.

Києво-Межигірський монастир. 1843. Олівець

Малював Тарас Григорович і олійний портрет П. Куліша, але не закінчив його. Справжньої дружби, навіть на початку знайомства, між ними не було.

У Києві Шевченко також познайомився з багатьма художниками, зокрема потоваришував з О. Сенчилом-Стефановським. Пізніше вони разом працювали в археографічній комісії. У цей час Шевченко зійшовся зі студентами університету. Прогресивна молодь тепло вітала його як свого улюбленого поета. Саме в цьому середовищі й утворилося тоді (наприкінці 1845 року) Кирило-Мефодіївське братство.

1843 року Т. Шевченко двічі побував у рідній *Кирилівці*: перший раз у червні, а вдруге спинився тут на кілька днів у вересні, коли повертався з Хортиці. У брата Йосипа народився син Трохим, якому поет став хрещеним батьком. Можливо, тоді в нього і з'явився намір викупити рідних з кріпацтва.

Далі Т. Шевченко відвідав: хутір *Убіжище*, де народився Євген Гребінка, і село *Мойсівку*, куди поет разом із байкарем прибули на бал до маєтку поміщиці Тетяни Волховської 29 червня. У цей день, за традицією, власниця маєтку відзначала іменини свого покійного чоловіка. На такі традиційні бали

з'їжджалося до двохсот гостей. Прийоми носили такий пишний характер, що Мойсівку в ці дні називали своєрідним «Версалем».

Саме там, на балу, поет познайомився з подружжям Платоном та Ганною Закревськими, письменницею Софією Закревською, Віктором Закревським та іншими учасниками гуртка молодих вільнодумців, з письменником Олександром Афанасьєвим-Чужбинським, художником-аматором і офіцером Яковом де Бальменом, з колишнім декабристом Олексієм Капністом.

Тут, на балу, Шевченко, вперше побачивши Ганну Закревську, закохався в неї. Майже весь той вечір Тарас Григорович провів у товаристві цієї жінки. На час знайомства Шевченка з Ганною їй ішов лише 21-й рік, проте вона була вже заміжною жінкою і мала двох дітей: чотирирічного Гната і дворічну Ольгу. Її чоловік — Платон Закревський, на 21 рік старший за дружину, був полковником у відставці, поміщиком, добре знаним на Полтавщині. У Шевченка склалися дружні стосунки з рідним братом Платона — Віктором. Саме в листі до нього 10 листопада 1843 року Тарас Григорович напише про намір малювати портрет Ганни Закревської: «А Ганні вродливій скажи, що як тільки очуняю та кожух пошю, то зараз і прибуду з пензлями і фарбами на цілий тиждень».

Обидва портрети подружжя Закревських художник виконав у грудні 1843 року, гостюючи в їхньому маєтку у *Березовій Руді*. Але на портреті Ганни варто спинитися окремо. Ми відчуваємо, що Шевченко писав його з великим натхненням. Особливу майстерність він виявив у змалюванні очей портретованої. На жодному іншому з портретів роботи Шевченка немає таких прекрасних великих очей і такого ніжного погляду. Сильне інтимне почуття Тараса Григоровича до Ганни — заміжньої жінки — було дуже потаємним, глибоко прихованим навіть від найближчих друзів. Лише через 5 років, у 1848-му, перебуваючи на засланні (на о. Косаралі), він напише поезію про те, що давно минуло, але в його душі не згасло, і вперше назве її ім'я, але обмежиться лише ініціалами: «Г. З.»: «І ти, моя єдина // Встаси із-за моря // З-за туману, слухняная // Рожевая зоре! // І ти, моя єдина // Ведеш за собою // Літа мої молодії». Ганні Закревській поет також присвятив поезію «Якби зустрілися ми знову» (1848). Маєток родини За-

Портрет Платона Закревського. 1843. Олія

Портрет Ганни Закревської. 1843. Олія

кресських у Березовій Рудці з флігелем для гостей, де жив Т. Шевченко, зберігся.

2 липня 1843 року Т. Шевченко в супроводі Олексія Капніста вперше відвідав *Яготин* із наміром оглянути картинну галерею Миколи Григоровича Репніна, а також виконати копію з портрета старого князя, яку йому замовив Г.С. Тарновський.

Перебування в Яготині — дуже цікавий період життя Шевченка. Там він познайомився з яготинською колекцією картин, з бібліотекою, що нараховувала 17 тисяч книжок, зустрів прекрасних людей, з якими його поєднала велика дружба. Велику симпатію у Шевченка викликав господар маєтку М. Г. Репнін — учасник Вітчизняної війни 1812 року, відомий

Портрет М. Г. Репніна.
1843. Олія

державний діяч за часів Олександра I — віце-король Саксонії, генерал-губернатор Малоросії. У період царювання Миколи I М. Г. Репнін зазнав опали. Вийшовши у відставку, він деякий час жив за кордоном, але згодом повернувся на батьківщину. Рідний брат Миколи Репніна Сергій Волконський був видатним діячем декабристського руху.

Після поразки повстання був заарештований і засланий на каторгу в Сибір. Проте Репнін постійно підтримував зв'язки з братом, листувався з ним, допомагав матеріально.

Уся атмосфера в Яготині була пройнята духом декабризму. Саме у цій атмосфері й зародилася поема «Тризна» і той пієтет до декабристів, який Шевченко зберігав до кінця свого життя. Воістину душею яготинського дому Репніних була дочка старого князя — Варвара. На час знайомства Шевченка з нею йому було 29 років, а їй — 35. По лінії батька — Миколи Григоровича Репніна — вона походила з роду Репніних-Волконських; по лінії матері — з роду останнього українського гетьмана Кирила Розумовського.

Варвара Миколаївна отримала прекрасну домашню освіту. Але ні розкіш, у якій вона виросла, ні високе становище батька, ні знатність роду не змінили її характеру. Вона була простою в спілкуванні й людиною. Після невдалого роману княжни Варвари з ад'ютантом батька, молодшим братом поета Євгенія Баратинського Левом (котрий, на думку її матері, був невідповідною партією), вона так і не змогла вийти заміж. Не зазнавши особистого щастя, розумна і талановита княжна надолужувала діяльною любов'ю до ближніх: вона була провидінням убогих та нещасних; роздавала все, що мала, і завжди допомагала тим, хто звертався до неї. Приїзд Шевченка змінив її життя. Вона закохалася. Мабуть, серед усіх жінок, котрих доля посилала Шевченкові, лише Варвара Миколаївна справді ясно усвідомлювала всю велич його таланту і неординарність особистості.

Стосунки поета і княжни були суперечливими. В них бували періоди дружнього спілкування і, навпаки, періоди

непорозумінь. Варвара завжди була другом Шевченка, він же для неї — коханням. У листах до свого духовного наставника Шарля Ейнара княжна правдиво зізнавалась: «...якби я бачила з його боку кохання, я, можливо, відповіла б йому пристрасно». Але поет, на жаль, цього кохання не поділяв. Проте він дуже шанував її теплу, ніжну душу; присвятив їй поему «Тризна». Безперечно, ця жінка відіграла значну роль у житті й творчості Шевченка, залишаючись його добрим янголом-охоронцем з часу їхнього знайомства і до останніх днів життя поета.

У селі Лмновіщя^Тарас Григорович відвідав маєток Петра де Бальмена. Його син Яків був офіцером і під час відпустки завжди приїжджав до батька. Яків був художником-аматором. Він дуже любив вірші Шевченка і пізніше разом із російським художником М. Башиловим ілюстрував рукописну збірку поета, переписану латинкою для видання за кордоном («Wirszy T. Szewczenko»). Поема Тараса Шевченка «Кавказ» стала прощальною симфонією другу, що загинув на Кавказі влітку 1845 року. Від ливонського маєтку нині лишилася частина центрального входу, що нагадує про колишній палац і його власників.

В *Ісківцях* поет гостював у письменника Олександра Афанасьєва-Чужбинського, з яким згодом, у 1846 році, мешкав у Києві в будинку Житницького на Козиному болоті (тепер — провулок Т. Шевченка, 8-а). Нині тут облаштовано Літературно-меморіальний будинок-музей Тараса Шевченка, в якому збережена атмосфера Шевченкової присутності.

У другій половині серпня 1843 року Шевченко відвідав етнографа і фольклориста П. Я. Лукашевича у містечку *Березані* Полтавської губернії, зацікавившись його зібранням старовинних рукописів. У Березані — краї козацької вольниці, в околицях якої налічувалось понад десятьок старовинних могил-курганів, 9 жовтня 1843 року поет написав вірша «Розрита могила» — перший твір періоду «трьох літ», у якому відчуваються сумні враження від подорожі Україною. Шевченко створив узагальнений образ оскверненої і зруйнованої України: «Світе тихий, краю милий, // Моя Україно! // За що тебе сплюндровано, // За що, мамо, гинеш? // Чи ти рано до сходу сонця // Богу не молилась? // Чи ти діточок непевних // Звичаю не вчила?».

На початку вересня 1843 року Тарас Шевченко відвідав місця, пов'язані з історією Запорозької Січі: острів *Хортицю*, село *Покровське* — останній оплот козаків-запорожців. У середині вересня поет і художник завітав до *Чигирини* — гетьманської столиці, уславленої іменем Богдана Хмельницького, яку 1768 року зруйнували турецько-татарські війська, та гетьманської резиденції Богдана Хмельницького — *Суботова*. Свої роздуми про історичне значення цих місць Тарас Шевченко висловив у поетичних творах «Гайдамаки», «Чигрине, Чигрине», «Великий льох», «Холодний Яр», «Княжна» та інших.

1843 року Шевченко неодноразово приїздив до учасника декабристського руху, колишнього в'язня Петропавлівської фортеці (Санкт-Петербург) Олексія Капніста в село *Ковалівку*; виконав для нього копію з портрета М. Г. Репніна роботи Й. Горнунга і подарував Капністові свій малюнок «Сліпий» («Невольник»). У родині Капністів зберігалися в рукописах твори поета «Сон» та «Кавказ». У повісті «Близнець» Шевченко згадував їхнє село.

Гостював Шевченко і в селі *Андріївка* у Василя Репніна — сина Миколи Григоровича Репніна. Тоді ж в Андріївці перебував і знайомий родини Репніних, поміщик з містечка Журавки па Полтавщині Родіон Лукомський, портрет якого Шевченко виконав олівцем.

1843 року за рисунками з натури художник виконав жанрові картини «Селянська родина» та «На пасіці», якими засвідчив пошуки власного шляху в мистецтві.

На пасіці. 1843. Олія

Новий 1844 рік поет зустрів у Яготині в сім'ї Репніних.

22 січня 1844 року перед від'їздом до Санкт-Петербурга поет побував у маєтку генерал-майора Івана Корбе у *Вейсбахівці* Полтавської губернії (тепер — село Білоріччя Прилуцького району Чернігівської області). Сюди ж приїхали Яків де Бальмен та Віктор Закревський, щоб побачити Тараса Шевченка перед від'їздом. У Вейсбахівці друзі написали жартівливий лист до українського історика Миколи Маркевича, якому поет у 1840 році в Петербурзі присвятив вірш.

29 січня 1844 року Шевченко знову прибув до *Києва*. Побував на контрактному ярмарку на Подолі, познайомився з майбутнім кирило-мефодіївцем В. М. Білозерським та з Михайлом Максимовичем.

Санкт-Петербурзі (1844-1845)

На початку лютого 1844 року поет виїхав до Москви, куди прибув 10 лютого. У Москві Шевченко зустрівся зі своїм великим другом актором Михайлом Щепкіним та відомим філологом, істориком, письменником і перекла-

дачем Осипом Бодянським. 20 лютого поет відправився з Москви до Санкт-Петербурга і прибув туди 24 лютого.

У *Петербурзі* цього разу Шевченко прожив більше року. Основною метою його повернення було завершення навчання в Академії мистецтв. Не одержуючи стипендії, Тарас Григорович виконував різні замовлення. До таких належало ілюстрування книги Миколи Полевого «Русские полководцы». Гравюри на металі за малюнками Шевченка та інших митців виконував англійський художник Робінсон. Для цього видання Шевченко виконав портрети: Петра I, Шереметьєва, Меншикова, Мініха, Рум'янцева, Потьомкіна, Суворова, Кутузова, Барклая де Толлі, Вітгенштейна, Дибича та Паскевича. На жаль, оригінали портретів, виконаних Шевченком, не збереглися.

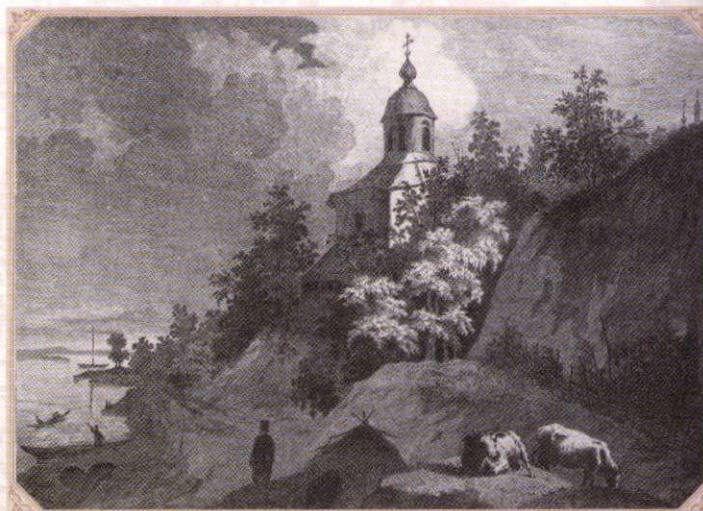
У цей період велике місце в малярській творчості Шевченка посідає офортна серія «Живописная Украина» з її сміливим задумом — відобразити минуле і сучасне українського народу.

Ідея створення серії «Живописная Украина» виникла під час перебування Тараса Григоровича 1843 року в Україні. Пояснюючи свій задум, у листі до чернігівського цивільного губернатора Павла Івановича Гессе від 1 жовтня 1844 року Шевченко писав: «... мне кажется, будь родина моя самая бедная, ничтожная на земле, и тогда бы она мне казалась краше Швейцарии и всех Италии».

Альбом офортів, задуманий як періодичне художнє видання про історичне минуле, побут, звичаї народу та

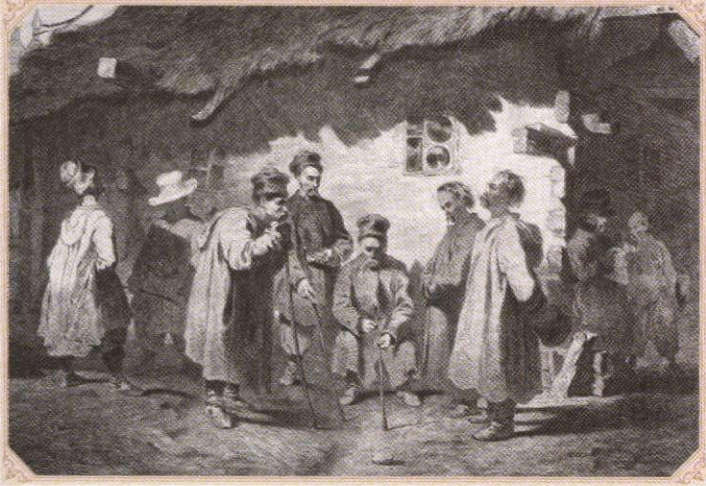

У Києві. 1844. Офорт

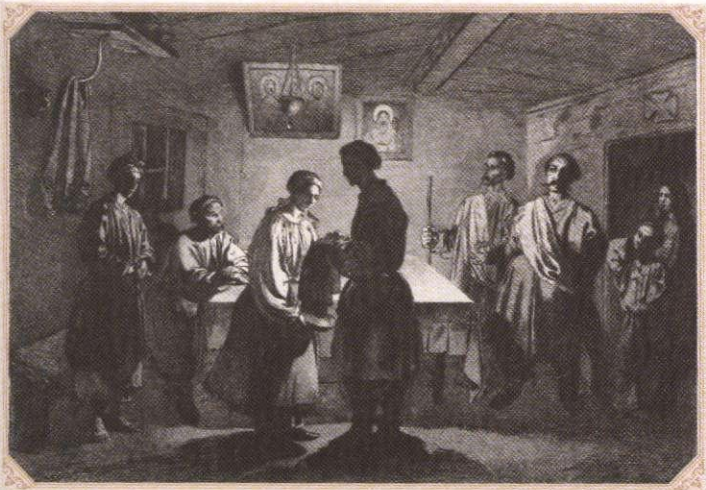

Видубицький монастир. 1844. Офорт

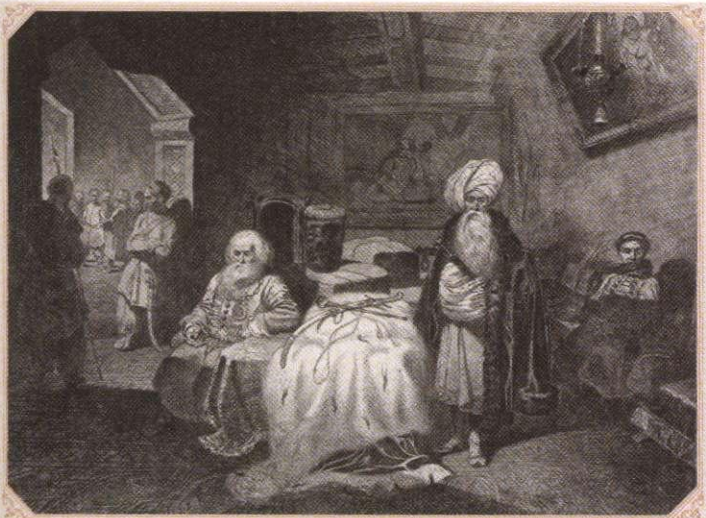

Судня рада. 1844. Офорт

Старости. 1844. Офорт

Дари в Чигирині 1649 року. 1844. Офорт

природу України, поєднувався з бажанням митця на виручені кошти викупити з кріпацтва своїх братів і сестер. Він мав видаватися чотири рази на рік по три офорти з пояснювальними текстами. Однак вийшло лише два випуски, куди увійшло 6 офортів в одній паперовій папці-обкладинці: «У Києві», «Видубицький монастир», «Судня рада», «Старости», «Дари в Чигирині 1649 року», «Казка». Однак і в такому скороченому вигляді «Живописная Украина» стала знаменним явищем в українській графіці й визначила Шевченку як художнику-реалісту провідне місце у мистецтві офорта.

Казка. 1844. Офорт

У листопаді 1844 року «Живописная Украина» Тараса Шевченка побачила світ.

Серія розпочиналась офортом «У Києві», на якому відтворено мальовничий український краєвид. Художник зосередив увагу на старій розлогій вербі, що схилилася над водою. За допомогою світлотіньового контрасту автор створює єдине художнє ціле. Відчуття простору він передає чергуванням смужок світла від стовбурів дерев. Особливої життєвості офорту надають постаті людей і пароплав.

На офорті «Видубицький монастир» зображено найдавнішу будівлю Видубицького монастиря — Михайлівську церкву, зведену сином Ярослава Мудрого Всеволодом Ярославичем. Її було відновлено у XVII столітті коштом митрополита Петра Могили.

В офорті «Судня рада» відбито старовинний звичай українського народу — розбирати позови, не вдаючись до офіційної юстиції. Цей офорт найбільш популярний з усієї серії. Він багато разів репродукувався, часто повторювався в інтерпретаціях самодіяльних художників.

Інший жанровий офорт — «Старости», в основу сюжету якого покладено обряд сватання, описаний Тарасом Шевченком також у драмі «Назар Стодоля». Дія відбувається у вечірньому присмерку хати, джерела світла не видно. Виділяючи наречену і нареченого як головних персонажів, художник подає молодих на контрасті: залитий світлом образ дівчини і темний силует парубка. Твір сповнений глибокого морально-етичного змісту.

В основу сюжету «Дари в Чигирині 1649 року» Шевченко поклав історичний факт — переговори про возз'єднання України з Росією. Посли приїздили до Богдана Хмельницького в різний час, але художник показав їх разом: вони чекають на прийом у гетьмана. Кожен з послів наділений глибокою психологічною характеристикою, що дає змогу глядачеві передбачити події. Завдяки майстерному розподілу світла і тіні увага акцентується на головному.

Мейстерські Українцю (1843-1844, 1845-1847) Тараса Шевченка

Шляхи великого козака Тараса Шевченка (1843-1844, 1845-1847)

За мотивами українського фольклору виконано офорт «Казка» (у літературі також відомий під назвою «Солдат і смерть»). В основу цього офорта покладено поширений у народній творчості сюжет про розмову солдата зі смертю, їхній діалог відбувається на околиці села на тлі українського красвиду. Смерть вбрана як українська жінка, вона не виглядає страшною. Можливо, вона тільки понюхає табачку і залишить москалика, пішовши собі далі... Сюжет і образи пройняті доброзичливим гумором.

Школа, але видання «Живописной Украины» залишилося незавершеним. Незважаючи на героїчні заходи, що їх уживав Шевченко, а також на діяльну допомогу Варвари Рєпніної та деяких інших знайомих художника, реалізація першого випуску «Живописной Украины» посувалася надто повільно. Шевченко не мав коштів на видання другого випуску офортів. Так і не здійснилася його мрія про викуп з кріпацтва братів і сестер.

Поряд із величезною і напруженою працею в образотворчому мистецтві Шевченко в Петербурзі багато сил віддає поетичній творчості. Ще будучи в Україні, він передав до Петербурга поему «Бесталанний» для опублікування в журналі «Маяк». По приїзді ж до столиці видав її окремою книжкою під назвою «Тризна».

Цензурний дозвіл на «Чигиринський Кобзар» і поему «Гамалія» було дано ще до від'їзду Шевченка в Україну, але вийшли з друку обидва видання вже після повернення автора до Петербурга.

18 травня 1844 року написано ліричний вірш «Дівичії ночі», що є варіацією «Думки» («Нащо мені чорні брови») — про нещасливу долю вродливої, але бідної селянської дівчини. Опубліковано його було тільки у 1906 році.

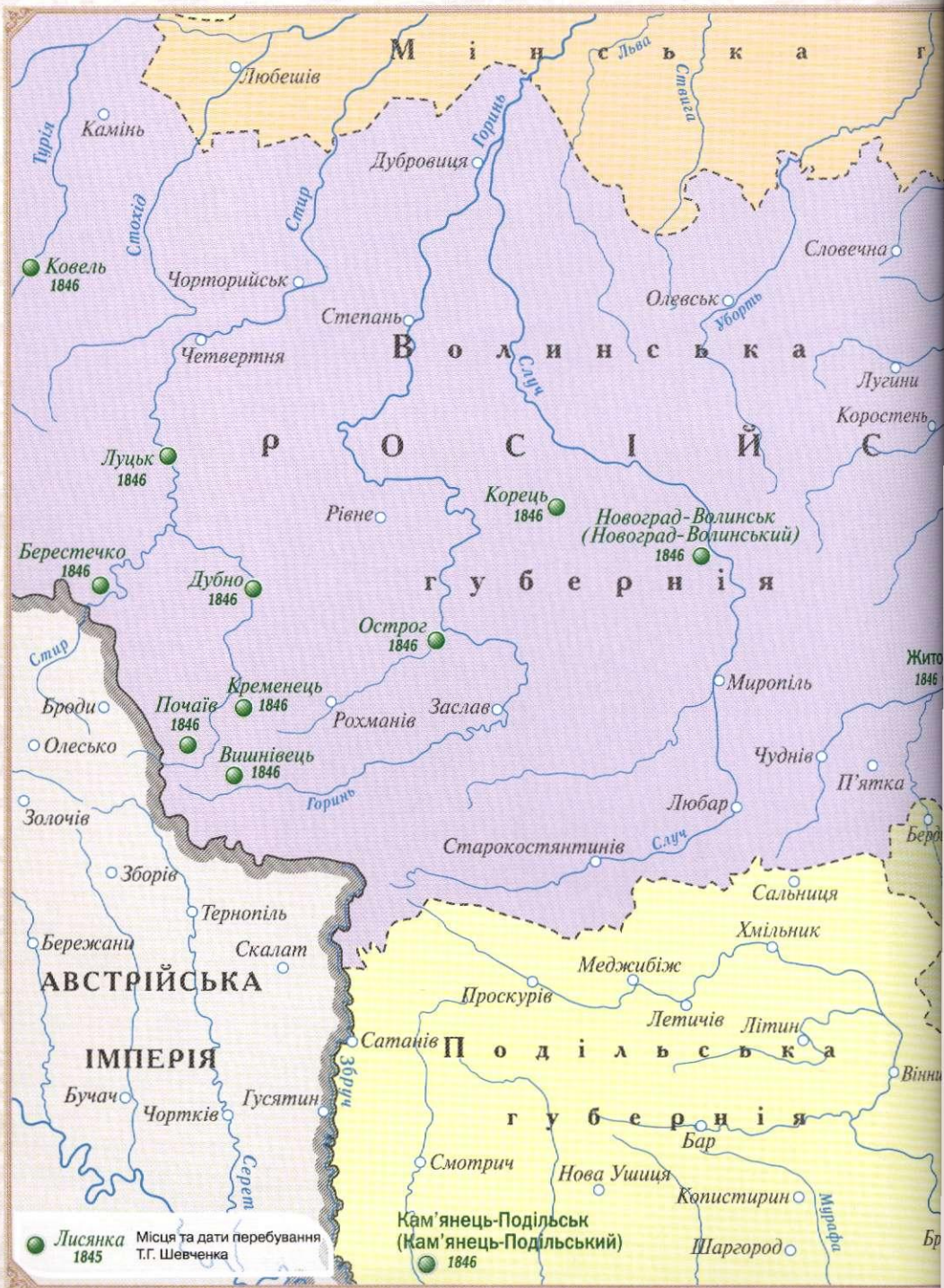
Очевидно, тривалий час Шевченко писав епохальну комедію «Сон» («У всякого своя доля»), яку завершив 8 липня 1844 року. Для оповідної частини твору він обрав форму сну. Твір складався з трьох картин, у яких зображено Україну, Сибір і Петербург. Засобами сатири поет нещадно критикує всю систему самодержавства — від царя Миколи I до рядових представників царської влади. Комедія «Сон» стала основним документом проти Шевченка в III відділі, коли його звинуватили у писанні віршів «возмутительного» змісту. «Сон» є однією з вершин поетичної творчості Шевченка.

Восени 1844 року до Петербурга на гастролі прибув Михайло Семенович Щепкін. Він виступав на сцені Александринського театру,

зокрема в українському репертуарі: у п'єсах Івана Котляревського «Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник». Вистави мали величезний успіх. Шевченко був захоплений грою свого геніального друга. Очевидно, саме в цей приїзд Щепкіна до Петербурга поет присвятив йому поезію «Заворожи мені, волхве», датовану 13 грудня 1844 року. Тарас Григорович звертається до Щепкіна як до чарівника («волхве»), маючи на увазі виконання ним ролі в п'єсі Котляревського.

Поряд із написанням поетичних творів Тарас Григорович у цей час переклав свою п'єсу «Назар Сто доля» українською мовою для аматорського українського театру студентів Медико-хірургічної академії.

У березні 1845 року завершилося навчання Шевченка в Академії мистецтв. 21 березня він звернувся до Ради закладу з проханням надати йому звання художника і при цьому подав свої роботи. Того ж дня Рада надала йому звання «некласного художника».

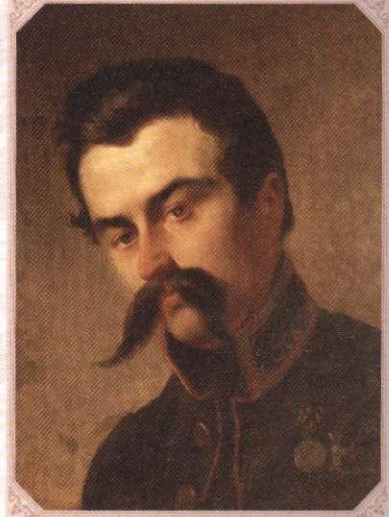
22 березня 1845 року Шевченко звернувся з проханням до Правління Академії про видачу йому квитка на проїзд в Україну «равно и на беспрепятственное на месте пребывания жительство». 23 березня Шевченку такий квиток було видано, а в ньому, зокрема, сказано, що «г[оспода], на заставах команду имеющие, благоволят чинить ему как туда, так и обратно свободный пропуск, равно и беспрепятственное на месте, где сколько нужно будет, пребывание». Цей стандартний документ, який діставали випускники Академії, якщо їхали кудись «для художественных занятий», дуже полегшував Шевченкові подорож Україною.

Друта подорож Україною (1845-1847)

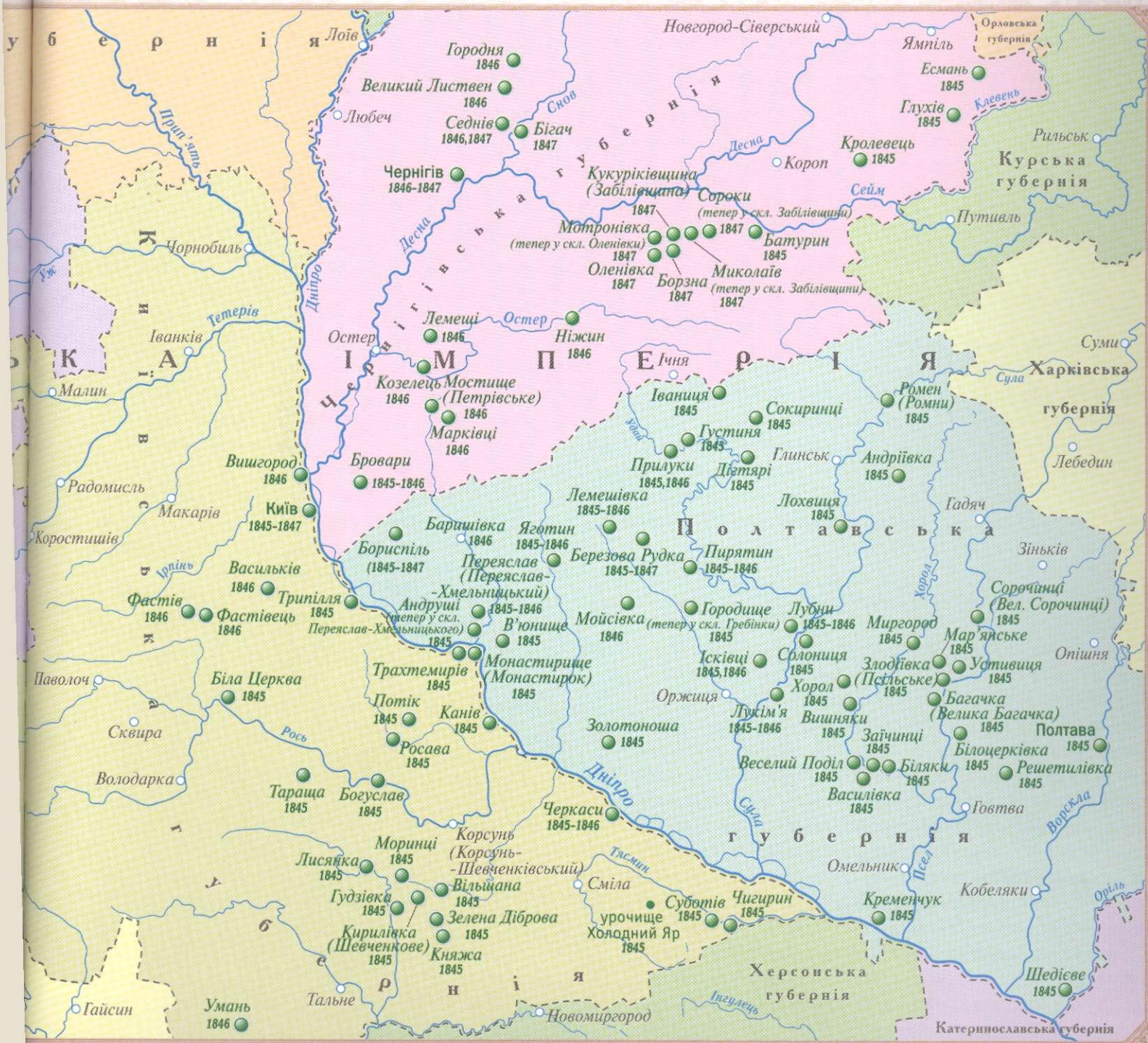
25 березня 1845 року у званні некласного художника

Тарас Григорович виїхав з Петербурга в Україну із попутником Олександром Лук'яновичем — поміщиком села Марийського Миргородського повіту на Полтавщині, котрий запросив його малювати портрети членів своєї родини. 28 березня, прибувши до Москви, поет зустрівся там із Михайлом Щепкіним та Осипом Бодянським.

2 квітня Шевченко виїхав з Москви в Україну з Олександром

Портрет Йосипа Рудзинського. 1845. Полотно, олія

Місця перебування Т. Г. Шевченка (квітень 1845 – квітень 1847 рр.)

Лук'яновичем. Точний маршрут подорожей невідомий. Певним орієнтиром можуть бути малюнки, картини, портрети, виконані в Україні. У *Кролевіц* Тарас Григорович зупинився в будинку повітового лікаря Федора Рудзинського і там, познайомившись з його сином, ротмістром-гусаром Йосипом Рудзинським, виконав олійний портрет останнього. На початку 1840-х років Рудзинський воював на Кавказі, а в 1843 році через хворобу його було відправлено у відставку.

До села *Мар'янського* Шевченко з Лук'яновичем прибули у першій половині квітня. Поет мав зупинитися в маєтку на довгий час, однак сеанси довелося перенести на осінь. Далі Шевченко відвідав *Яготин*. 17 квітня він намалював тут селянське подвір'я «В Яготині».

В Яготині. 1845. Папір, сепія

21 квітня Тарас Григорович переїхав з Яготина до *Києва*, де зустрівся з Михайлом Максимовичем, який згодом допоміг йому стати співробітником Київської археографічної комісії. Поет подарував Максимовичу поему «Тризна» (1844) з написом «*Михайлові Максимовичу од Т. Шевченка*». Також у Києві Шевченко зустрічався з Олексієм Сенчилом-Стефановським, Миколою Іванишевим, Пантелеймоном Кулішем, радився з ними стосовно видання «Живописной Украины».

У травні Шевченко прибув до *Кирилівки* і повідомив братам і сестрам, що хоче заробити грошей і викупити їх з кріпацтва.

У першій половині червня поет повернувся до *Києва*, і вже незабаром за дорученням Археографічної комісії (офіційним співробітником якої він став лише з 10 грудня 1845 року) виїхав на Лівобережну Україну. Археографічну комісію (офіційна її назва «Временная комиссия для разбора древних актов») було створено 1843 року при канцелярії Київського, Подільського й Волинського генерал-губернатора для збирання, вивчення та видання документальних історичних матеріалів, народних переказів, дослідження археологічних пам'яток, проведення розкопок. Комісія проіснувала до 1921 року, коли влилася в Археографічну комісію Всеукраїнської академії наук.

Подорожуючи Україною, Шевченко збирав і записував народні пісні та перекази, замальовував пам'ятки архітектури, місця історичних подій. Він виявився дуже потрібною для Археографічної комісії людиною, і 10 грудня 1845 року голова комісії М. Е. Писарєв звернувся до свого начальства з проханням «о *приглашении ... художни-*

ка Академии Тараса Шевченко в звание сотрудника Комиссии для снимков с предметных памятников, а жалованье назначить — 150 рублей в год серебром».

У 20-х числах червня 1845 року Шевченко за завданням Археографічної комісії відвідав Густинський монастир. З намальованого там збереглися три акварелі:

- «В Густині. Церква Петра і Павла»;
- «В Густині. Трапезна церква»;
- «Брама в Густині. Церква Св. Миколая».

В Густині. Церква Петра і Павла. 1845. Акварель

28 червня Шевченко повернувся із Густинського монастиря до *Прилук*, а вже 29 червня поїхав до села *Дітярі* — маєтку Петра Григоровича Галагана. Галаган вважався меценатом, а його маєток набув неабиякої слави у довколишніх місцевостях. 30 червня Тарас Григорович був присутнім на концерті галаганівського оркестру, яким диригував відомий капелмейстер Краузе, а першою скрипкою і віолончелістом-віртуозом був кріпак Артем Наруга, котрий здобув науку в Дрездені. Пізніше Артем стане прообразом Тараса Федоровича в повісті «Музикант».

На початку липня, побувавши в *Лубнах*, Шевченко відвідав село *Солоницю*, де 1596 року військо повстанців на чолі з Северином Наливайком стояло табором і воювало з польсько-шляхетським військом. Далі поет з *Лубен* відправився до *Полтави* за маршрутом: *Б'юцюрківка* — *Решетилівка*. У Решетилівці Шевченко виконав два пейзажних малюнки «В Решетилівці» тушшю, сепією

В Решетилівці. 1845. Папір, туш, сепія, акварель

та аквареллю. Це, власне, один краєвид, але поданий з двох різних точок.

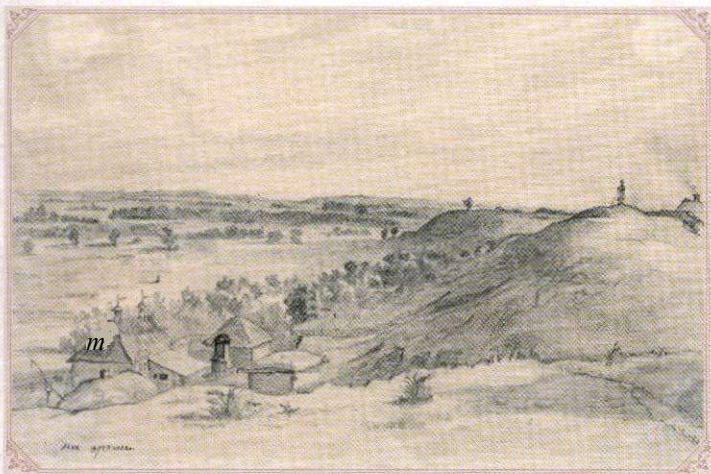
У Полтаві Тарас Григорович зустрівся зі своїм товаришем по ширяєвській артілі та Академії мистецтв Федором Ткаченком, який викладав малювання в Полтавській гімназії, а також змалював будинок Івана Котляревського та Воздвиженський монастир. Оскільки пізніше оселя автора «Енеїди» зазнала руйнувань, то саме за малюнком Шевченка її було реставровано 1969 року.

14 липня 1845 року в сутичці з горцями при відступі російських військ з Дарго на Кавказі загинув близький друг Тараса Шевченка Яків де Бальмен. Приголомшений цією звісткою, поет напише поему «Кавказ».

У першій половині липня 1845 року Тарас Григорович відвідав село Шедієве Кобеляцького повіту на Полтавщині, де спинився у маєтку Андрія Лук'яновича на річці Орелі. Тут він намалював «Краєвид з кам'яними бабами», а також виконав два рисунки «На Орелі».

Краєвид з кам'яними бабами. 1845. Папір, олівець

На Орелі. 1845. Папір, олівець

Під час традиційного Іллінського ярмарку у Ромнах Шевченко впродовж трьох днів жив у наметі свого знайомого відставного поручика Лева Свічки. Тоді ж познайомився з Віталієм Родзянком — власником села Василівки. Наприкінці липня, перебуваючи в його маєтку, Шевченко виконав акварель «У Василівці», яка є в альбомі 1845 року. Але жив у тому селі поет недовго, виїхав раптово, обурений «хатньою розправою» поміщика з дворовим селянином. Очевидно, до цього ж періоду належать малюнки «Урочище Білик» та «Урочище Стінка» — це околиці села Василівки.

У Василівці. 1845. Акварель

10 серпня 1845 року Тарас Шевченко прибув до Переяслава (тепер Переяслав-Хмельницький) до свого друга, лікаря Андрія Козачковського і прожив у нього 9 днів. Вони познайомилися ще восени 1841 року, коли Андрій навчався у петербурзькій Медико-хірургічній академії. Друзі давно не бачилися, бо після закінчення академії Козачковський працював лікарем у Курську і тільки в січні 1844 року переїхав до Переяслава, де практикував міським лікарем та викладав у семінарії. У листі із заслання (від 16 липня 1852 року) поет з приємністю згадуватиме їхню спільну поїздку в село Андруші на Дніпрі (тепер у складі Переяслава-Хмельницького): «Помните ли нашу с вами прогулку в Андруши и за Днепр в Монастирище на гору ... Чудный вечер! Чудный край и песни дивные! Много добрых воспоминаний сохранил я о старом Переяславе и о тебе, мой искренний друже!».

Андруші. 1845. Папір, сепія

У Переяславі Шевченко виконав кілька малюнків:

- «Михайлівська церква» (церква була заснована ще в кінці XI століття, потім зруйнована під час ординської навали 1237 року і відбудована 1749-го);

- «Вознесенський собор» (про нього Шевченко згадує в повісті «Близнецы»: «Это соборный храм прекрасной, грациозной, полурококо, полувизантийской архитектуры, воздвигнутый знаменитым анафемой Иваном Мазепою в 1690 году»). В храмі зберігалося Пересопницьке Євангеліє, про яке Т. Г. Шевченко залишив запис у своїх археографічних нотатках;